

По-друге, зацікавлює людей їхати на заробітки за кордон. Долари, зароблені за кордоном при завищеному їх курсі, в Україні є більш привабливі, ніж при реальному курсі.

3. Посилюються ризики, пов'язані з розбалансуванням активів та пасивів за строками погашення. В останні 3 роки довгострокові кредити зростають швидшими темпами ніж довгострокові ресурси. Внаслідок цього знижується рівень покриття довгострокових кредитів довгостроковими ресурсами. На 1.11.2007 р. довгострокові ресурси становили лише 45 % від довгострокових кредитів.

Така ситуація свідчить про необхідність підвищення рівня ризик-менеджменту і внутрішнього контролю в банках.

### *Література*

1. Закон України «Про банки і банківську діяльність» // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 5—6. — С. 30.

2. Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження змін до Положення про валютний контроль». від 13.12.2006 р. № 456. Зміни до Положення про валютний контроль // Збірник «Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності». — 2007. — № 2.

3. Бюллетень Національного банку України. — 2007. — № 12.

*Стаття надійшла до редакції 14.01.2008 р.*

УДК 336.717

**Я. М. Остапчук,**

асистент кафедри менеджменту банківської діяльності,  
ДВНЗ «Київський національний економічний  
університет імені Вадима Гетьмана»

## **ВПЛИВ ВИЗНАЧЕННЯ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУ НА ЙОГО КЛАСИФІКАЦІЮ**

*В статье отображены результаты исследования банковского кредита. На основе анализа теории кредита предложены рекомендации по ее усовершенствованию с помощью выделения в понятие банковского кредита собственно его широкого и узкого понимания с целью использования этого в дальнейшем построении классификации банковского кредита.*

*In this article results of bank credit research are indicated. On the basis of credit theory analysis recommendations concerning its improvement are proposed. Improvement will take place by way of separation broad and narrow interpretation of the concept of bank credit with the purpose of its use in the following construction of bank credit classification.*

**Ключові слова:** банк, кредит, фінансові посередники, банківські операції.

Враховуючи єдність видової сутності банківського кредиту та кредиту взагалі, перший з них можна класифікувати за багатьма ознаками, аналогічними класифікації базового по відношенню нього явища останнього. Проте, на жаль, цьому заважає відсутність єдиних стандартів класифікації кредиту взагалі. Такі стандарти відсутні не лише в світовій практиці, а й і безпосередньо в Україні. В спеціальних дослідженнях з цього питання як економістами, так і юристами ґрунтовно доведений факт недостатнього відображення у вітчизняному законодавстві класифікації форм та видів кредиту [1, § 1.2, 1.3; 2, § 1.2; 3, § 3.1, 3.2].

Фактично лише Положення НБУ «Про кредитування» [4], попри всі його недоліки, визначало правові основи класифікації форм та видів кредиту взагалі, та банківського кредиту зокрема. З вступом у дію з 01.01.2004 р. нових Цивільного та Господарського кодексів України [5; 6] воно втратило чинність. Проте кодекси (а саме статті 1054, 1057 Цивільного та стаття 347 Господарського), позбувшись частини недоліків Положення практично методом скорочення відповідних тлумачень, а не їх узгодженням роз'ясненням, залишили поза увагою інші спірні моменти, ще й до того ж додавши нові. виправити таку ситуацію могли б конкретні закони — «Про кредитування» та «Про банківський кредит», проте вони й досі залишаються проектами.

Наукова думка ще менше за законодавство дає можливість спертись у нашому дослідженні на відповідні стандарти. Майже чи не в кожного їх дослідника — своє бачення, що повторює ситуацію із різнобарв'ям поглядів на сутність кредиту. Часто навіть в одній науковій школі, наприклад такій, як Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, класифікація банківського кредиту не лише в множині особистих праць науковців, а й у множині курсів предметів у більшій або меншій мірі дається різна.

Враховуючи вказану проблематичність, найоптимальнішим нам видається взяття за основу відповідних бачень, що були не лише одними з найперших на старті нової економічної науки за часів отримання Україною незалежності, а й під впливом змін шляхом перевидань є на сьогодні одними з провідних завдяки повноті та логіці викладу. Саме такими являються роботи авторських колективів під керівництвом М. І. Савлука та А. М. Мороза, представлені підручниками «Гроші та кредит» [7] та «Банківські операції» [8].

Поряд з беззаперечними досягненнями цих колективів слід відзначити, що у їх працях має місце певна невідповідність розкриття визначення банківського кредиту та його класифікації.

Так, у підручнику «Гроші та кредит» банківський кредит визначається як вид кредиту залежно від суб'єктів кредитних відносин, а отже «має місце тоді, коли однією зі сторін кредитної угоди є банк» [7, с. 470—471, 476]. При цьому зазначається, що банк у своїй функції посередника в кредиті може бути не тільки кредитором (при наданні різних видів кредиту своїм клієнтам), а й кредитоотримувачем (у разі залучення вкладів та депозитів, отримання позик шляхом емісії власних облігацій і векселів, а також отримання міжбанківських кредитів). Попри такий широкий погляд на банківський кредит, подальша класифікація останнього розглядається однобоко — виключно з позиції активних операцій банку, в яких даний суб'єкт виступає відповідно кредитором [7, с. 477—480] (назвемо це умовно активно-операційною позицією банку). Аналогічна тенденція розгляду простежується і у підручнику «Банківські операції»<sup>1</sup>. У результаті, наприклад, попри визнання його авторами міжбанківських кредитів пасивними кредитними операціями банку [8, с. 10—14], надалі в класифікації банківського кредиту виділення безпосередньо міжбанківського виду відбувається звужено — лише за критерієм суб'єктного призначення [8, с. 134]. Оскільки цей критерій підходить лише для класифікації активних кредитних операцій банку, в означеному підручнику має місце обмеженість дослідницької позиції.

Необхідно сказати, що крім двох вищезгаданих, зустрічаються й інші публікації [9, с. 147; 10, с. 237—238; 11, с. 14; 12, с. 96, 98; 13, с. 360—361] зі спробою пропагування широкого тлумачення банківського кредиту — *не лише як активної, а й як пасивної операції банку*. Але, як і в роботах під керівництвом М. І. Савлука та А. М. Мороза, дана ідея без спеціально обґрунтованих причин у подальшому її розробниками не використовується.

Такий підхід ми не можемо прийняти. По суті, залишене в стані теоретичної пропозиції без відповідного надалі оперування запропоноване широке розуміння банківського кредиту нівелюється. Як наслідок, воно залишається непоміченим економічною наукою, в якій панує більш вузьке розуміння на зразок: «*банківським є кредит, що надається банками*», тобто залежно від того, чи є банк кредитором.

Побудоване на виділенні лише певної ролі такого суб'єкта кредиту як банк (а саме його ролі як кредитора), традиційне ро-

---

<sup>1</sup> Щоправда, пасивні кредитні операції банку у даному підручнику звужені лише до отримання кредитів на міжбанківському ринку, проте сама ідея можливості умовно-пасивної позиції банку (як кредитоотримувача) у банківському кредиті також має місце.

зуміння банківського кредиту не повністю розкриває сутність останнього. Нічого не забороняє банку поряд з наданням вартості в кредит й самому її одержувати на тих же умовах. Таким чином цілком можливо й виділення в кредиті загалом такого виду власне як банківський з позиції пасивних операцій банку, де він виступає в ролі кредитотримувача (умовно назвемо це пасивно-операційною позицією банку).

Враховуючи це, в якості похідного з визначення кредиту взагалі за звичайним суб'єктним критерієм його класифікації (тобто залежно від того, які економічні суб'єкти виступають суб'єктами кредиту), безпосередньо визначення банківського кредиту як *кредиту, в якому одним з суб'єктів є банк*, має повноцінні підстави для існування на правах **широкого розуміння банківського кредиту**. Пропозиція запровадження такого розуміння ґрунтується нами на необхідності повноти відображення в визначенні банківського кредиту різної ролі банку (як кредитора або кредитотримувача) в статусі суб'єкта кредиту.

Нездійснення досі представниками традиційного підходу до тлумачення банківського кредиту його розширення адекватно вимагаючій цього логіці щодо можливості факту пасивно-операційної позиції банку, вбачається нами в двох основних причинах.

По-перше, ймовірне банальне непомічання зазначеними представниками відповідної обмеженості свого підходу через переважне зосередження уваги на іншому важливому аспекті визначення банківського кредиту — розумінні самого банку в статусі суб'єкта кредиту. Відволікання на це провокується існуванням багатозначності поняття «банк». Так, доволі часте широке його трактування стає підставою й для розширення розуміння банківського кредиту. Наприклад, до *кредиту, який надають банки та різні спеціалізовані кредитно-фінансові* [14, с. 191; 15, с. 181; 16, с. 219] *(або навіть будь-які фінансові* [17, с. 339]) *установи*. За звичай використання такого вектору розширення банківського кредиту можна пояснити намаганням дослідників максимально уніфікувати його визначення відповідно сутності банку, яка з країни в країну не рідко різниться. Але у нас є сумнів відносно того, наскільки досягнення даної благородної мети в такій спосіб вдалося. Адже спеціальні дослідження закордонного досвіду [18; 19] показують, що автоматичне віднесення кредитів усіх спеціалізованих кредитно-фінансових (а тим паче — всіх фінансових) установ до банківського кредиту не відповідає діючій практиці допуску цих установ до банківської діяльності й одержання статусу банку. Відтак, більш перспективним є розуміння банку за

економічними, а не формально-правовими ознаками<sup>2</sup>. У зв'язку з цим, на наш погляд, за краще буде скористатись поширеним у науці поділом фінансових посередників на банки та парабанки (ще їх називають небанківськими фінансово-кредитними посередниками або спеціалізованими кредитно-фінансовими установами) й за суб'єктним критерієм класифікації кредиту аналогічно виділяти *банківський* та *парабанківський* його вид. Такий поділ підкреслюватиме функціональні відмінності діяльності банків і парабанків в економіці, закріплюючи практично однаковість науковців у виділенні цих відмінностей.

Наступна причина нездійснення представниками традиційного розуміння банківського кредиту його адекватного (через врахування можливості пасивно-операційної позиції банку) розширення вбачається нами в неспроможності їх знайти вихід у розв'язанні деяких труднощів, які несе з собою оперування відповідним широким визначенням. Справа в тім, що останнє формується через застосування надто загального підходу класифікації, а саме, залежно лише від факту участі різних економічних суб'єктів у статусі суб'єктів кредиту. В результаті чого, один і той самий кредит може бути віднесений одночасно до кількох видів. Наприклад, кредит отриманий банком у парабанку, може називатись як банківським, так і парабанківським. Така невизначеність з закріпленням за певними видами кредитів конкретних назв може, по-перше, сильно ускладнювати управління кредитними відносинами, по-друге, спричиняти підміну понять в усталених класифікаціях, по-третє, впливаючи на законодавство істотно ускладнювати його.

Виключаючи необізнаність із існуванням концепції широкого трактування банківського кредиту, вважаємо, що саме наведені незручності послужили причинами більшої популярності його вужчого розуміння серед науковців, хоч спеціально такі причини ними і не зазначаються.

Проте, право на існування широкого розуміння банківського кредиту, вищевизначеного як широке, є все-таки вартим відстоювання. В разі знайдення шляхів подолання труднощів його запровадження буде отримано суттєвий позитив у вигляді упорядкування класифікації кредиту, що неможливо реалізувати у неадекватно вузькому («замкненому») колі активно-операційної позиції кредитора. Успіх запропонованого цілком залежить по суті тільки від розв'язання першої з наведених труднощів своєї непопулярності (тобто — сильно ускладнювати управління кре-

---

<sup>2</sup> Повне порівняння даних ознак розкрито в роботах [7, с. 547—550; 20, с. 450—453].

дитними відносинами), зважаючи на відсутність єдиних підходів як у науці, так і в нормативному регулюванні у визначенні меж й ознак відносин зобов'язань, які слід вважати кредитними, що обумовлює не менші розбіжності й у класифікації останніх.

На нашу думку, задля запобігання плутанини закріплення в класифікації кредитів конкретних назв, просто потрібно визнати поділ широкого поняття банківського кредиту за характером (активним чи пасивним) операційної позиції банку на дві складові: *кредит як активну та пасивну операцію банку*. Враховуючи, що визначення вказаних операцій (відповідно розгляду елементів балансу банку як актив та пасив) вже давно закріпились в науковому обороті, ми підкреслюємо необхідність скористанням цього, й при оперуванні поняттям банківський кредит, в разі потреби уточнення, поруч зазначати відповідний характер.

Вважаємо, слід підкреслити, що запропонований поділ спирається лише частково на бухгалтерське розуміння банківських операцій. У цілому ж, в основі наведеної класифікації широкого поняття банківського кредиту лежить поряд з загальним економічним розумінням самого банку, й відповідне щодо його діяльності та ролі. Здійснюючи пасивні та активні кредитні операції в контексті загальновідомого комплексу базових операцій, який створює первинну сферу банківської діяльності, банківський інститут у даному сенсі виконує роль фінансового посередника.

Разом з цим, не можна не враховувати доведення ще засновниками капіталотворчої теорії кредиту того, що вирішальна роль у банківській діяльності належить активним операціям, які є первинними щодо пасивних, а відтак самі банки доцільно розглядати не посередниками в кредиті, а «фабриками кредиту». Не в останню чергу, саме подібний підхід використовують у своїх дослідженнях сучасні науковці. Наприклад, це дозволяє О. В. Дзюблюку вести мову, що: «У широкому розумінні організація грошово-кредитних відносин комерційними банками передбачає реалізацію фінансового посередництва на ринку через здійснення пасивних і активних кредитних операцій...», а «...у вузькому розумінні організація грошово-кредитних відносин безпосередньо відображається саме у кредитуванні комерційними банками клієнтів...» [10, с. 237—238]. Положення з капіталотворчої теорії прогадуються й у М. І. Савлука при присвоєнні ним емісійній функції банківської системи (яка стосується насамперед діяльності банків як кредиторів) статусу ключової [7, с. 566].

Враховуючи це, з метою систематизації понять, доцільно визнати таку складову широкого розуміння банківського кредиту

якою є банківський кредит як активна операція — **вузьким розумінням банківського кредиту** (табл. 1). У ньому суть банківського кредиту набуває більшої конкретизації порівняно з відповідним широким розумінням, яке по відношенню до поняття банківського кредиту є загальним.

Таблиця 1

**ВІДМІННОСТІ ШИРОКОГО ТА ВУЗЬКОГО  
РОЗУМІННЯ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУ**

| Ознака розуміння                               | Розуміння                                                                               |                                                   |
|------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------|
|                                                | <i>широке</i>                                                                           | <i>вузьке</i>                                     |
| <i>За характером операційної позиції банку</i> | базується на врахуванні можливості як активно-, так і пасивно операційної позиції банку | виходить лише з активно-операційної позиції банку |

Потреба в спіранні на широке чи вузьке розуміння банківського кредиту залежатиме від обраного предмету дослідження. Наприклад, для дослідження класифікації міжбанківського кредиту (МБК) доречніше базуватись власне на широкому розумінні банківського кредиту, а відтак і похідному з нього широкому (як активної, так і пасивної операції) розумінні МБК. Необхідність вибору такої позиції зумовлюється специфікою функціонування міжбанківського кредиту. Наприклад, отримані банками за рахунок такого джерела, як МБК ресурси можуть не потрапляти в реальний сектор економіки, а спрямовуватись знов на ринок МБК. Подібне не рідкість на даному ринку й до цього ж засвідчує нагнітання кризової ситуації як в окремому банку, що практикує арбітраж МБК, так і в банківській системі в цілому. У зв'язку з цим міжбанківський кредит потребує дослідження і як активна, і як пасивна операція разом. Лише такий підхід надасть можливість відстеження та розв'язання аналогічних до означеної ситуацій.

*Література*

1. Левченко О. М. Методика аналізу кредитного портфеля комерційного банку: Дис... канд. екон. наук: 08.06.04 / Київський національний економічний ун-т. — К., 2003. — 208 с.
2. Лепех С. М. Кредитний договір: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. — Л., 2003. — 204 с.

3. *Рябко Л. Г.* Правовое регулирование кредитных отношений по законодательству Украины: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Одесская национальная юридическая академия. — О., 2001. — 218 с.
4. Положення «Про кредитування», затверджене постановою Правління Національного банку України від 28.09.1995 № 246 // Правове регулювання кредитних відносин в Україні: Зб. норм. актів. — К.: Юрінком Інтер, 2001. — С. 53–66.
5. Цивільний кодекс України. — К.: Атіка, 2003. — 416 с.
6. Господарський кодекс України. — К.: Атіка, 2003. — 208 с.
7. *Гроші та кредит : підручник / М. І. Савлук, А. М. Мороз, І. М. Лазепко та ін. ; за заг. ред. М. І. Савлука.* — 4-ге вид., перероб. і доп. — К.: КНЕУ, 2006. — 744 с.
8. *Банківські операції : підручник.* — 2-ге вид., випр. і доп. / А. М. Мороз, М. І. Савлук, М. Ф. Пуховкіна та ін. ; за ред. А. М. Мороза. — К.: КНЕУ, 2002. — 476 с.
9. *Банківська енциклопедія / під ред. проф. Мороза А. М.* — К.; Ельтон, 1993. — 336 с.
10. *Дзюблюк О. В.* Організація грошово-кредитних відносин суспільства в умовах ринкового реформування економіки. — К.: Поліграфкнига, 2000. — 512 с.
11. *Кредит і кредитні правовідносини: економічна природа і практика законодавчого регулювання / Олексієнко М., Ольшанський В., Лилак Д., Першиков Е.* — К.: Козаки, 1996. — 144 с.
12. *Маслова С. О., Опалов О. А.* Фінансовий ринок : навч. посіб. — 3-є вид., виправлене. — К.: Каравела. 2004. — 344 с.
13. *Туган-Барановський М. И.* Избранные сочинения : в 2 т. / научный редактор и автор вступ. ст. Л. И. Дмитриченко. Т. 2. Основы политической экономии. — Донецк: ДонГУЭТ, 2004. — 686 с.
14. *Гальчинський А.* Теорія грошей навч. посібник / 4-ге вид., змін. і доп. — К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», — 2001. — 411 с.
15. *Мочерний С. В., Тришак Л. С.* Банківська система України. — Львів: Тріада плюс, 2004. — 304 с.
16. *Опарін В. М.* Фінанси (Загальна теорія): Навч. посіб. — 2-ге вид., доп. і перероб. — К.: КНЕУ, 2001. — 240 с.
17. *Экономическая энциклопедия / гл. ред. Л. И. Абалкин.* — М.: Экономика, 1999. — 1055 с.
18. *Лисенков Ю. М., Коротка Т. А.* Грошово-кредитні системи зарубіжних країн. — К.: Зовнішня торгівля, 2005. — 118 с.
19. *Шамова І. В.* Грошово-кредитні системи зарубіжних країн : навч. посібник. — К.: КНЕУ, 2001. — 195 с.
20. *Фукус Н. А.* Поняття «банк» в законодавстві України // Підвищення ролі банківської системи в економічному зростанні: матеріали наук.-практ. конф. 18—19 листоп. 2004 р. / наук. ред. А. М. Мороз. — К.: КНЕУ, 2004. — 496 с.

*Стаття надійшла до редакції 14.02.2008 р.*